

УДК 17.023.36:821.161.2

ББК 87.3.(4 Укр)

Михайло Голянич

ПРОГНОСТИЧНІ ІДЕЇ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

У статті на основі аналізу творчості В. Стефаніка розкрито спрямованість його поглядів, письменницької та громадської діяльності в майбутнє, викладено висловлені ним головні прогностичні ідеї, акцентовано увагу на їх україноцентричний характер.

Ключові слова: людська душа, майбутнє, народ, прогностична ідея, “радість бути”, Україна.

Василь Стефанік, якого дослідники називають видатним новелістом, “художником слова” (С.Хороб), ким українська література може “величатися перед світом” (І.Франко), бо його твори мають “загальнолюдське звучання” (П.Тодорів), адже в них виражене “стремління до світової гармонії” (І.Андрусак), заслуговує без перебільшення епітета “провісник будучності”.

Справжній художник є “носієм несвідомо діючої душі людства” (К.Юнг) і реалізовує душевну потребу народу, створюючи образи для віддзеркалення майбутнього. Змальовуючи те, що було в минулому чи є в теперішньому, видатні митці провіщають те, що має бути, застерігаючи від небажаного в прийдешньому. Вище призначення художника, справжність його таланту виявляються в глибинній спорідненості створених ним образів із внутрішнім світом людини й сподіваннями всього народу на краще прийдешнє. У майбутньому, ніби в дзеркалі, висвічується провісницький дар мислителя, верифікуються спрямованість і цінність висловлених думок, ідей, передбачень для наступних поколінь.

Деякі критики, інтерпретатори й навіть пошановувачі творчості В. Стефаніка оцінювали його однобоко, називаючи “мужицькою дитиною” (Хр.Алчевська), або “новим” письменником тільки за те, що малював “теперішню” Україну з “новими” злиднями, “важкими економічними відносинами” (С.Русова), “володарем дум селянських” (В.Косташук), “співцем знедоленого селянства” (Ф.Погребенник), або вбачали в його творах “безпросвітний песимізм” (О.Грицай), тільки “малювання темних сторін людської душі” (Б.Лепкий). І, навпаки, більшість авторів відзначала оптимізм письменника. “Із його оповідань, – наголосив І.Франко у статті “Старе й нове в сучасній українській літературі”, – віє сильний дух енергії, ініціативи, а у всіх бачимо велику любов до життя і до природи – речі, зовсім суперечні песимізові” [8, с.108–109]. У творах В. Стефаніка виражена “віра в краще майбутнє” (В.Горват), “прагнення простого люду до щастя” (В.Лесин), “ключ до боротьби і надія на світле майбутнє” (М.Бажан). В. Стефанік був “великим мислителем”, “сином своєї доби” (Є.Кирилук) і водночас він є “перспектива української духовності” (Л.Сеник).

Про Василя Стефаніка не варто говорити в минулому часі, як відзначив О.Гончар, бо “є він і сьогодні цілком реально в нашій красній письменстві, живе всією своєю невмирущою творчістю, силою свого вогнем налитого слова”, адже український новеліст, як підкреслив Д.Павличко, – “постать світового формату” – “на століття обігнав свій час”, відкриваючи “тайники людської душі”, яка ставатиме “тим значимішою (повинна ставати!)”, чим “меншою ставатиме планета перед можливостями техніки і науки” [4, с.77, 46]. Назвавши разом з О.Кобилянською, Ю.Федьковичем і В.Стефаніка “трьома сильними талантами”, відзначивши, що своїми новелами Стефанік “уже набув слави”, Леся Українка підкреслила: “Які творчі сили мусять бути заховані в народі, ... і як розгорнулися б оці сили за кращих умов” [4, с.156].

Однак у тогочасних умовах і в наступний період, як написала Михайлина Коцюбинська, наші видатні митці мушили “набувати неабиякого суспільного гарту, іншого вибору вони просто не мали – адже література українська протягом десятиліть лишалася головним, а подекуди чи не єдиним чинником національно-культурного самоствер-

дження. ... В наш час – час загальної стандартизації і морального збайдужіння, коли моральну аморфність іноді підносять до рівня норми людської поведінки і неминучої умови людського існування, люди інтуїтивно, а то й свідомо тягнуться до морального очищення, шукають глибинних духовних джерел. У колі цих шукань етичний гуманізм екзистенціалістів, ... нове прочитання християнських духовних цінностей, намагання заново відродити принципи народної моралі. І тут Стефаників досвід – на часі” [7, с.263]. У ракурсі складних проблем сучасності справді актуалізується прогностичність Стефаникових ідей, а відповідно і їх вивчення.

У творчості В.Стефаника “закодований прогноз”, “послання Майстра у майбутнє”. Він “говорить до нас своїми неложними устами і застерігає від чужих стежок, якими не слід ходити, щоб не втратити своєї самобутності”, заради найвищого ідеалу – “свободи не тільки особистості, а й всієї національної спільноти” [3, с.34]. Поряд з розшифруванням “художнього коду”, “артистизму”, “поетичної форми” творів В.Стефаника постає не менш важливим і набагато складнішим розкриття його “внутрішнього болю”, “душевної роботи”, співпереживання, що набуває високого морального, ціннісного й соціального звучання і, як компас провісника, указує напрямок від себе до людей, з минулого в майбутнє, від того, що є, до того, яким мало б бути. Таємниця творчості як свободи волі є “трансцендентальною проблемою”, на думку К.Юнга, бо “художник є рушієм “несвідомого психічного життя людства”, а його “соціальна маска” іноді така важка, що “змушений жертвувати своїм щастям і всім тим, що складає сенс життя звичайних людей. Художній твір відповідає психічним потребам суспільства, в якому живе автор, і, внаслідок цього, означає більше, ніж його особиста доля, незалежно від того, усвідомлює він це, чи ні” [10, с.49, 52]. Під таким кутом зору Стефаникова творчість є “справді своєрідним посланням наступникам” (Л.Сеник), у якому безпосередньо висловлені думки про майбутнє або імпліцитно через словообрази автор провіщає те, що ледве вгадується на тлі “непідфарбованого життя” та поведінки персонажів. Найскладнішим у розкодуванні “послання нащадкам” залишається “головна річ *людська душа*”, “се трагедії душі, конфлікти та драми, що можуть *mutatis mutandis*” [лат. З відповідними змінами] повторитися в душі кожного чоловіка”, – писав І.Франко [8, с.109]. Таке повторення пов’язане з майбутнім, бо твори Стефаника, зацікавлюючи, захоплюючи читача, впливають на його душу. Душа є “вихідною точкою” сприйняття читачами Стефаникових смислообразів і водночас спрямовує до нового життя, до духовного піднесення людини в майбутньому.

Головною темою творів В.Стефаника були духовні інтереси людини. “Саме вони, – указує відомий дослідник – стефаникознавець Р.Піхманець, – нехай мізерні, нехай малопримітні за фізичною роботою – формували той самий селянський аристократизм (“повні пазухи ясного ідеалізму”), який забезпечив виживання української нації у віках, яким пишався”. Його він прагнув передати наступникам: “Зо дна душі я его винесу на світ Божий і я буду його показувати яко силу і спасення для нас” [2, с.247]. З душею пов’язані й екзистенційні мотиви, що простежуються в Стефаникових новелах. Через зіставлення внутрішнього й зовнішнього світів, свідомого й несвідомого, доброго та злого, раціонального й чуттєво-емоційного, індивідуально-біотичного та соціально набутого виявляється сутність існування людини, що в багатьох творах зображується в межових, критичних ситуаціях і в пошуках вибору наступних дій. Найчастіше через діяльність людей, спрямовану на реалізацію своїх можливостей у майбутньому, розкриває автор зміст людського життя. Герої новел здебільшого вибирають активний спосіб утвердження себе через улюблену працю (“Майстер”), співпричетність до значущих суспільно-політичних подій (“Марія”, “Сини”, “Дід Гриць”), через різні форми прояву людяності, милосердності та протесту проти соціального зла й несправедливості (“Вовчиця”, “Засідання”, “Дурні баби”, “Лист”, “Підпис”, “Палій”) навіть в обмежених зов-

нішніми чинниками несприятливих умовах. Персонажі не стільки говорять про життя, скільки переживають, активно діють, хоч знають про негативні наслідки (“Синя книжечка”, “Злодій”, “Лесева фамілія”, “Новина”, “Суд”, “Шкода”) чи сподіваючись на краще майбутнє (“Камінний хрест”, “Роса”). У багатьох новелах (“Лесева фамілія”, “У корчмі”, “Синя книжечка”, “Майстер”, “Злодій”, “Суд”) персонажі шукають вихід із складних ситуацій у пиятиці. Автор, засуджуючи такий спосіб життя, свідчить про непевність, утрату перспективи в майбутньому, посилає наступним поколінням своєрідний сигнал про неприйнятність такого вибору, його невідповідність моральним чеснотам. Тому його прогностична ідея поширення тверезості й сьогодні залишається актуальною.

Видатний новеліст розкриває складні проблеми життя, зображуючи людські муки в теперішньому заради завтрашньої “радісті бути”. Він показував прагнення простого люду до щастя, бо “далі так жити не можна” (В.Лесин). Таким чином В.Стефанік у художніх, публіцистичних творах, промовах і листах спрямовував увагу на майбутнє.

Близьке прийдешнє письменник прогнозує за реальними ознаками змін у природі й у суспільному житті: “сонце вже з морозом”, “хрести, що тепер їх ніяка зелень не закриває”, “сиві монотонні стерні”, на яких бідні вдови, старі діди з внуками збирають колоски, а дід Михайло – ковіньки, щоб “було чим пропалити взимі” – “вони вістують, що осінь приходить” (“Вістуни”) [5, с.108, 109]. А на прикладі інших країв можна передбачити, що “машинами можемо направити свою господарку” [5, с.256].

На майбутнє автор переважно дивиться оптимістично. “Кажуть, що я песиміст. Але це неправда. ... Я представив важке темне життя ..., все те страшне, що є в ньому, а що так болить мене, писав я. ...Але коли я найшов у ваших душах такі слова, що можуть гриміти, як грім, і світити, як зорі, – то це оптимізм. ... Я радикалом завжди був і ... буду”, – виголосив письменник на ювілеї 26 грудня 1926 року у Львові [5, с.297]. Він спрямовував у майбутнє не лише увагу читача, а й свою діяльність, висловлюючи сподівання на позитивні результати.

Ще в 1895 р. після звільнення з-під арешту за агітацію на виборах “за мужицьких послів” відразу взяв участь у зборах, “аби мужикам показати, що за “бунтацію” не гниєся довго в криміналі” [5, с.9].

В.Стефанік у серпні 1917 року, спостерігаючи розруху внаслідок воєнних подій, виступив на зборах у Снятині із закликком: “Хочемо відновити свою діяльність, хочемо працювати на своїй землі, поритій гранатами та кров’ю обтеклій, і сподіваємося, що успіх буде, бо народ наш серед гуку гармат охрестився. Отже, починаємо діло, хай ніхто не стане збоку поза товариством, хай і жінки до нього впишуться, і станьмо знов організованою силою. Нам треба самим відбудувати і себе і розвалені хати наші. Отже, всі до роботи”. Щоденна рутинна робота, як відзначив Р.Піхманець, “промови на вічах, зустрічі зі своїми виборцями і турботи про вирішення їхніх проблем постійно супроводжували його політичні будні” [2, с.98].

У наближене майбутнє були спрямовані його участь у створенні Радикальної партії і рішучий крок, коли розійшовся щодо “нових ідеалів” із своїми “молодими однодумцями”, що “на очах старілися”, і “пішов своєю дорогою”; критичне ставлення до ортодоксального соціалізму, прихильники якого трактували “мужиків” лишень як “додатки до січкарень”, а особистістю нехтували, що вело до “нищення душі”, нівелювання “індивідуальності найліпших людей”; політична діяльність як посла парламенту у Відні, як учасника проголошення ЗУНР; потім злука з УНР 22 січня 1919 р., що юридично задекларувала утворення соборної Української держави. Однак ця друга поїздка В.Стефаніка на “Велику Україну” розчарувала його, бо побачив “страшний хаос, і той хаос, – згадував потім син Юрій, – його, як доброго українця, наповнив великим страхом”. “До Русова приїхав блідий і знервований” і скупко говорив: “Це не та Україна, яку я довгими роками мріяв побачити” [2, с.96].

Унаслідок цього, письменник відійшов від активної політичної діяльності, відмовився від посади міністра земельних справ в уряді ЗУНР, щоб надалі залишатися “самим собою”. “Я буду свій камінь різьбити. Будуть з нього камінчики відлітати; будуть світові очі ранили, будуть вони пекучими іскрами на его шкірі” [4, с.82], – самооцінював свою письменницьку діяльність, сподіваючись на її результати в далекому майбутньому. “І чую в собі силу всіх спорохнявілих поколінь і всіх живучих, аби шукати щастя на землі”, – писав у листі до О.Гаморак [5, с.334]. У листах до О.Кобилянської, запрошуючи її до Русова, висловив бажання наговоритися “про вічні діла нашого народу”, поглянути з минулого “по тяжких тисячу літ за селами і на незнані тисячу перед ними” в далеку будучність [5, с.327].

Про прийдешнє неодноразово висловлював думки, сподіваючись на “файну годину”, щоб “здибались колись” з В.Морачевським [5, с.306], пояснюючи “непорозуміння з урядом Харкова” в листі (2 жовтня 1933 р.) до радянського консула у Львові, “що ніколи не любувався в галасі і в крикові людського ринку” і тому “не маю охоти, аби мене купали в помях уже мертвого” [5, с.343]. Таке оригінальне морально-ціннісне бачення майбутнього після смерті виразив у новелі “Давнина” звертаннями баби Митрихи до невісток: “А як вмру, то маєте всі штири надо мною голосити чудними голосами, красними словами! Та й дід як умре, та й ему маєте голосити ще краснішими голосами. ... Він вам лишить грошей, що мете гратися в них” [5, с.105]. А також у новелі “Сини” словами старого Максима: “Як умру, то най на моїм полі чічки ростуть та най своїми маленькими головками кажуть отченаш за діда” [5, с.178]. Із сумом подумала про майбутнє дітей хвора матір (“Кленові листки”), що заспівала “слабим голосом, в якому виливалася душа і спадала між діти”, що будуть як “кленові листочки ... по пустім полю і ніхто їх позбирати не годен, і ніколи вони не зазеленіють” [5, с.134].

По-іншому висловив занепокоєння про майбутнє і “старий приятель Гриць” (“Дід Гриць”), що “двигав на собі три покоління”, але серед них “ті наші, що пішли на чужу службу, ніби від мене відвертаються, ніби не пізнають...”, і тому просить: “Але як умру, то зараз прийдьте до мене, бо боюся, що як вже буде по мені, то мої діти пообдирають стіни, та Шевченка, та Франка, та всіх наших повикидають на під. ... то запитайте при людях моїх дітей, чи вони мої ці образи будуть в хаті так шанувати, як я, чи пообертаять лицем до стіни, аби преподобатися екекуторам та жандармам. Цей малий внук, він би ще пошенував моїх приятелів, але де йому ще до сили”, – засумнівався в нащадках, що “пішли на службу”, і висловив надію на прийдешнє покоління [5, с.189, 190].

У промові в селі Задубрівці на Снятинщині (31 липня 1909 року), нагадавши про трагедію 1 липня в мурах університету, коли впав жертвою Адам Коцко, В.Стефаник наголосив: “Се для нас є добрим знаком, що той молодий чоловік загинув на барикаді. Тепер по Січинським і Коцку пізнаєте ви, що наша молодіж заразилася вами, ... окроплює свою ціль кров’ю і трупами встелює свою дорогу. На такій могилі, як могила Адама, зростуть великі квіти, за якими підуть всі ... і здобудуть свої права. ... Адам Коцко показав, що вже надійде той час, коли не будемо тікати з своєї рідної землі, що і в нас запанує правда і воля ... не падайте духом, але ідіть в боротьбу і виборіть собі право”. “Ви не тратьте надії, що не здобудете кращої долі”, – запевняв В.Стефаник у важливості боротьби, у процесі якої постає “із мужиків – народ”. “Я вже сивію ... і живу надією на покоління молоде” [5, с.294, 295, 293].

Завдяки молоді розкриватиметься в майбутньому потужний потенціал усього народу. “Ми народ молодий, сильний, – підемо вгору! – оптимістично провіщав В.Стефаник, висловивши в листі (10 вересня 1924 р.) до М.Ірчана сподівання: “Буду щасливий, як робітники, пімстившись, принесуть нам у своїх черних руках Україну. І кожному з нас покладуть її ... під саме серце. ... жду від українського робітництва побіди, а тим самим і щастя для нас і кожного з нас” [5, с.340]. Висловивши побажання, щоб його пись-

менницький ювілей “відбувся не крикливо і не по-американськи”, В. Стефаник пояснив, що старався “тканину найделікатнішу, яка є на світі, робітничої душі розпростерти перед людськими очима, так, щоби вона блистіла, як чисте небо, і щоби блискавки гніву ударили громом...”, що “ціле своє життя грівся коло тих огнів – нашої поневоленої української маси, яка є так само велика, як той огонь...” [5, с.339–340]. Визволення “поневоленої маси” письменник пов’язував із формуванням народу з “мужиків”, “робітництва”, передусім молоді, яка показує приклад безкомпромісної боротьби, що в майбутньому приведе до “нового світу”, до вільного українського суспільства.

Письменник реально оцінював усю складність боротьби народу, що “лежить тепер в муках ... і треба ті страждання і судороги при рожденю нових форм життя і нових ідеалів витесати на камінних хрестах, бо се наша теперішня доба є великою добою нашої родин”, – передбачав у листі до К. Гаморака (8 червня 1899 р.) настання перехідної доби в історії українського народу [6, с.186].

Із тисячолітнього минулого “буття в муках” виводив мислитель передбачення прийдешнього “буття в радості” через “душевну роботу” під “світлом нашого розвою” в єдиній соборній Україні. Тому висловлені В. Стефаником безпосередньо або опосередковано прогностичні ідеї набували україноцентричного характеру й переважно, на нашу думку, були реалістичними. Це особливо яскраво виражено в художніх творах видатного новеліста: “Я таких оповідань буду сотки писати”, адресуючи їх тим, хто “чесно йде по сонцеві”, у кому вбачав майбутнє України. “Я люблю мужиків за їх тисячолітню тяжку історію, за культуру, що витворили з них людей, котрі смерті не бояться. ... За них я буду писати і для них. Буду писати для своїх приятелів”, але “писати для інтелігенції не буду” [5, с.324, 327], – підкреслив В. Стефаник, пояснивши, що “такий відломок суспільності” – інтелігенція була спольщена або змосковщена, і з неї що-небудь зачерпнути не було можна, бо вона “хоче видобутися наверх і запанувати” і “проярмаркувати інтереси” народу [5, с.276, 277].

Мислитель, засуджуючи “нових кар’єровичів”, тих “руських патріотів”, що дбають тільки про власну вигоду, “плачуть” по-фарисейськи за “мужицькі інтереси”, про долю України й так роздекламували Шевченка, “що з нього майже нічого не лишилося”, закликав: “Тепер наново треба би віднаходити й прояснювати Шевченка” [5, с.277]. У Шевченкових словах “показана нам далека-далека дорога до нашої майбутності”. ... “Там для всіх мільонів українського народу велика книга мудрості, книга любові до України”. ... “Читайте його слово, шукайте тої дороги, йдіть нею, щоб з вас були люди найтвердіші, а будете кращі ... і всі ми опинимося в вільній ... Україні”, – передбачав В. Стефаник [5, с.295].

Він, відмежовуючись від таких “народолюбців”, від “руської інтелігенції”, для якої “не маю серця”, бо “не можна любити те, що вродилося тому п’ятдесят років і є маленьке та до того миршаве”, бо “кожний літерат”, що “змагається повищити уровень ... нашої інтелігенції” через “товариствечка”, “жебранинку”, “літературку”, які може й “оправдані і мають будучність, але для мене вони бридкі”, – пояснював у листі до О. Кобилянської (листопад 1899 р.), відповідаючи на запитання “практичного чоловіка”, чому не намагається “змінити інтелігенцію”, відверто сказав про “блуди інтелігенції”. “Тому, що мені не хочеться бабрати в препаруванні легкої страви”, бо “наші газети і література – то легонька потравка для “молоденької інтелігенції”. “Я мушу забути за “почини” інтелігенції, яка не чує “той біль і поезію”, “що я чую”, і “виджу, що організм мужицький простягнувся струною між двома світами понад море і як на тій струнві грає душа мужицька на спілку з її нуждою” [5, с.327].

Із такого життя чимало селян шукали вихід, емігруючи за океан. Цю тенденцію першої масової еміграції з України письменник показав в образі газди Івана Дідуха (“Камінний хрест”), що “спродав усе, що мав, бо сини з жінкою наважилися до Канади і

мусив податися”, бо “сини не хоче бути наймитами”, а “ца земля не годна кілько народа здержіти”. Іван мав “такий туск”, що “на своїм горбі над усе сільське поле” “хресток камінний поклав”, бо хотів “кілько памнетки по собі лишити”, “та й умирати буду ..., а його не забуду” [5, с.71, 73]. Камінний хрест постав як смислообраз закорінення людини у свою землю (“за тим горбом таки ніколи не перебаную”), як символ поєднання минулого з майбутнім.

Майбутнє уособлене в дітях і не можна “давати їх на поталу”, тому “буковинські і покутські емігранти переносяться на нову землю задля дітей”, – писав В.Стефаник, підкресливши головну причину еміграції: “...найбільше через те, що нема де і не буде де заробити”, бо “в цім краю нема для дітей “який хліб найти” [5, с.272, 273]. “Все то для дітей, що “лопотять малими чобітками по пероні”, які перший раз їх мають, але що станеться із ними? – запитує письменник про майбутнє дітей, звертаючись до “руських патріотів”, “послів руських”, до “партій і кружків” і до тих, що “крали голоси в Тернополі”, тих “панотців, що ... водилися під час виборів, аби радикалів побороти”. “Відзиваюся до всіх жалуючих, плачучих, до всіх стоячих на чолі і до тих, що в їх руках сходяться гроші з цілої Русі-України, аби вони не давали тих дітей на поталу. Се важніше діло від “реальної політики”, від університету руського, від матеріалів, друкованих для чужих академій. Се мордовня тисячів дітей з нашої землі”, – з болем у душі писав В.Стефаник, указуючи на непевне майбутнє емігрантів і можливі негативні наслідки масової міграції з України, бо в найближчому майбутньому, як написав “Czas”, можна буде “мазурський люд переселювати на руські землі”. “Плачте, патріоти!” [5, с.274, 275, 276].

Таких патріотів, що не дбають ні про дітей, ні про “мужиків”, ні про майбутнє України, народ уже перестає слухати, та їм нема що дивуватися, бо “що вони могли сказати молодшим людям, що у них жолудок перший. Ті патріоти ледве чи були коли в житті голодні і не знають, що як чоловік голоден, то тогди не тільки що не хоче “Русі”, але навіть сонечка божого не хоче бачити” [5, с.255], – писав В.Стефаник, запитуючи, чи відважилися би “деякі руські” панове у Львові ... говорити мужикам за тоту свою “Русь”, котрій би було все одно, чи мужик голодує, чи ні” тоді, якщо у майбутньому “мужики” за прикладом інших народностей “самі собі повишукують свої спілки”, так як тепер уже гуртуються, а в читальнях “починають розбирати свої справи цілком інакше, як се подають світлі русини” [5, с.255]. Така розбіжність у поглядах на майбутнє викликана тим, що “наша інтелігенція згори виробляє собі якісь гадки про мужиків часто-густо і не бачачи їх на очі” і тому не може показати певної перспективи для полегшення народу, а закликає тільки “Тримаймося, русини”, “ви повинні йти та робити на славу нашої Русі”, і не дбає, “аби наші газети та книжки подавали чисту правду, не зафарбовану страхом світлих русинів”, які гадають, що селяни не вміють “робити коло землі” і “вічно клянчуть за гній, за управу збіжжя”, а народу “коби землю дати” та подавати все, що “діється межи мужиками інших країв, як вони вибороняють собі волю та як собі радять”, – підкреслював письменник головні питання, що хвилюють народ і від чого залежить покращення його життя в майбутньому [5, с.256].

Адже в теперішньому становище простого люду погіршується і стає нестерпним, як показав письменник: “Йдуть цілі громади, гонять їх десь, що вони самі не знають. ...Коли б ви виділи, як їх пхають, тих бездомних мужиків, у вози і як поїзд рушає, а ви певні, що то здоровий кусень червоного м’яса з нашого тіла, – ой, то би почули Ви цілу гніль нашого життя. ...І виджу банду опришків, що вигоняють їх з землі. ... Бачу наших руських панів, що жалують “селянина” і слизькі сльози проливають, ... що увихаються, як шевці, аби з них взяти голоси і стати руськими послами або підслухати співанку і видати етнографію. ... бачу цілу освічену руськість, що “хоче стати інтелігенцією і хоче, аби мала поетів ота погань, що закрила ціле наше життя хмарою сліз ошуканчих і потоками декламацій з Шевченка. ... Мені все здається, що Чернівці є згряя купців і якихось

міністерських політиків...”, а “всяка всякість руська то вона є спеціальністю до втокмасювання людей у болото. Коби Ви до нас були борше плечима обернені!”, – звертався новеліст до О.Кобилянської в листах (січень і квітень 1899 р.), висловлюючи свій біль і водночас “гнів на тих синьо-жовтих лайдаків”, що мають “дерев’яні душі”. “І хотів би-м мститися на тих каліках, що зробили патріотичний шпиталь з нашої землі” і “... рад би-м ... братися до чищення авгієвої стайні” [5, с.328, 329, 330].

Осмилюючи необхідність наступних конкретних “очищаючих” дій, В.Стефаник указував їх спрямованість на майбутні зміни, бо “тепер у нас ... вже нема ніяких конституційних законів, ... наш народ живе в теперішнім часі, як в часі абсолютизму. ... Наші надії на парламент завели нас, бо правительтво ... спирається лише на більшість послів, які зовсім не дбають про народ. ... уряд робить нам лише самі кривди, а не стоїть на сторожі права, право для нас не існує”, – констатував безправність українців у чужій державі. Оскільки “державна не годна була ... покращити долю народу, ... не змогла втворити урядів, котрі були б близькі народу, ... то панує страшне невдоволення нашого народу з урядів. Не можу сказати, що всі урядники, без винятку, робили зле народові, але напевне можу сказати, що всі урядники... не зуміли допомогти народові”, – викривав антинародність політики урядів та імпліцитно спрямовував думки на необхідність створення української держави, що мала б у майбутньому організувати життя народу на своїй землі. Адже тодішня держава “не була прилагоджена до перестрою господарки”, “ми мусили чужинцям так дешево збіжжя продавати”, бо мужикам “диктується ціну, а великим фабрикантам ні”. Тому “домагаємось від держави тих речей до удержання життя” і щоб “не змушувати народ, аби йшов до ворога на погибель” [5, с.296, 297], – підкреслив мислитель головну функцію держави обороняти свій народ і забезпечувати належні умови його вільного розвитку. Така Стефаникова характеристика тодішнього становища народу, відчуженість від нього урядів й урядників, нездатність і небажання більшості парламенту конституційно забезпечити права громадян і поліпшити долю народу залишається актуальною, бо й через сторіччя прогностично віддзеркалює становище України та проблеми забезпечення прав людини, розв’язання якої було продекларовано на правовій основі ООН уже після Другої світової війни. У зв’язку із цим, зацікавлює провісницький образ В.Стефаника, що побачив у світі: “Праворуч ... сине поле і чорні скиби, і білий плуг, і пісня, і піт солений. Ліворуч чорна машина, що з червоного рота прокльонем стогне” [5, с.157]. Цим “Стефаник уже попереджав людство про наближення потворної “чорної машини”, що потім прийме назву фашистської сили, що несла нечувані випробування”, – оцінював дослідник В.Іванишин, назвавши українського новеліста “не менш прозірливим” серед європейських письменників, що відчув “апокаліптичну візію” [1, с.215, 216].

В.Стефаник висловив також важливу прогностичну ідею вільного розвитку всіх націй і радив розрізняти “інтернаціональний соціалізм і “шовіністичний патріотизм” соціалістів і “націоналів”, викривати “дволичність політики польських соціалістів”, котрі у своїй “програмі не звертаються до словаків, угрів або інших націй, але пруть до русинів і литвинів і хочуть їх мати в своїй будучій республіці”, а “як русини протестують проти такої неправди, перекидаються патріоти польські в інтернаціоналістів і докоряють радикалам, що в них напрям класовий ослаблюється національним. Від інших народів (чому конче від тих, що були під Польщею?) жадають вони, аби покинули аспірації національні в ім’я інтернаціонального соціалізму, а самі того ... не держаться” [5, с.290], – писав В.Стефаник у статті “Польські соціалісти як реставратори Польщі od morza do morza” (1895 р.). Він прогнозував загострення національного питання для українців і застерігав від помилок у минулому, коли “ренегати”, “денаціоналізовані елементи” укладали “всілякі унії” політичного чи церковного характеру, миру і перемир’я, які роблено в нашій історії після воєн за визволення української нації, вони ж “ніколи

ніяким добром не кінчалися для неї. ... Те, що діється на наших очах тепер, це не є де-націоналізація, ані утиск чужої нації – це є полювання на фізичну загибель нашої нації”, – з гіркотою писав в листі (18 лютого 1923 р.) до С.Даниловича, відверто назвавши “змагання в справі польсько-української угоди ... політично блудними” [5, с.338]. Їх “гіркий фінал” підтвердив Стефаникове передбачення про необхідність нових підходів до налагодження українсько-польських відносин на справедливих засадах, бо “руських і польських мужиків точить такий сам черв’як і не їм сваритися за те, що мама одного навчила говорити по-руськи, а другого по-польськи, а йти спільно до спільного добра”, вибирати “своїх хлопських послів”, а не “шляхетських ... послів у Відні, котрі хлопів мають за недоспіле бидло і йдуть насупротив усім слухним домаганням як польських, так і руських мужиків” [5, с.261–262]. Пошук такої спільної лінії узгодження між українцями й поляками стосунків по-справедливому був спрямований письменником у майбутнє і передбачав усунення труднощів об’єктивного й суб’єктивного характеру в українсько-польських відносинах. “Їх складність полягала і полягає в тому, що ... не завжди обом народам судилося опинитися під одним “цивілізаційним дахом”, що мало неабиякий вплив на характер взаємин і формування ментальності обох суспільств”, – слушно зауважив сучасний науковець у своїй монографії І.Цепенда, указавши також на вплив “третіх сил” і підкресливши “очевидний факт, що, живучи поруч упродовж віків, дві великі нації пріоритетом спільного буття вважали боротьбу за власну державність, і нерідко боротьба однієї нації відбувалася за рахунок іншої” [9, с.7]. Таке ґрунтовне дослідження, співпраця українських і польських учених, сучасний стан міждержавних відносин і порозуміння між народами Польщі й України засвідчують реалістичність Стефаникових передбачень, особливо щодо взаємодії й взаємодопомоги прогресивних соціальних і політичних верств українців та поляків у впорядкуванні міжнаціональних відносин на цивілізаційних засадах.

Передбачливими були також погляди В.Стефаника на співвідношення національного й соціального чинників у діяльності політичних партій і пошук порозуміння з “польською молодіжкою” та представниками інших націй у виробленні спільних форм боротьби (страйків, бойкоту тощо) за соціальне й національне визволення на конкретному етапі історії. Спочатку письменник розглядав націю із зовнішнього боку під кутом зору стосунків з іншими націями й тоді соціальне питання відходило на другий план. На відміну від польської нації, де маленька частина “правдивої інтелігенції і провідників” показала, що “вона щось варта в поступі народа”, наша нація складається з “робучих мужиків, і вони тепер двигають цілу вагу посвяти, кроваву і невольничу за поступ цілої нації” [6, с.110, 109]. Але “русини усі майже рівні” економічно й “немає один одному що відбирати”, а треба боротися з іншою нацією, тобто на першому місці постає розв’язання національного питання. Потім, аналізуючи програми народовців, які “причепилися до народности (національности) і ... стараються лиш о написи руські на урядах, о добро урядників, о благодать для попів – а за мужиків забули, ... мали народ за худобу, як боялися їм правду сказати”, – висунув на перший план соціальні питання, побачивши виокремлення всередині нації соціальної групи “богатирів”, тобто багачів. “Національність сама в собі – нічо, бо форма” як торба, “пуста всередині”. “Тим одним наш мужик не проживе, що він русин, бо чоловік не лиш словом, але і хлібом жиє. Стане нашому селянинові добре жити, як буде мати добрі школи, як не буде прикований до ненастанної праці – то тоді буде наш мужик і мудрий, і здоровий, і Русь сама собов настане” [6, с.33], писав у листі до А.Шмигельського (червень 1894 р.), пояснюючи, що “всіх мужиків на купу багатих і бідних не можна лучити, ... кожний за свою працю має право до нагороди”, яка “даєся мужикам не вся”, що “одна правда і для пана і для Йвана”; оскільки люди самі завели порядки, то їх “мож змінити”, але це “річ важка до рішення” [6, с.34]. Таким чином, письменник указав на складність і суперечливість за-

плутаного вузла національного й соціального питань, проектуючи його розв'язання в майбутнє України.

Україна єдина у світі й буде створюватися “не з'їздами, не статтями чи програмами удаваних патріотів, бо в ній мав би “панувати чоловік, а не радикали, поступовці та соціалісти” чи “більшовики”, яких “ми, мужики, не боїмося”, “хоч нам часто страшно робиться від цього слова” [5, с.298], – реально прогнозував мислитель. Борців за Україну він зобразив у багатьох творах, найвиразніше в новелі “Сини”: “Послідній раз прийшов Андрій: “Тату, – каже, – тепер ідемо воювати за Україну”. – “За яку Україну?” А він підоймив шаблев грудю землі та й каже: “Оце Україна, а тут, – і справив шаблев у груді, – отут її кров; землю нашу ідем від ворога відбирати”. – “Сину, – кажу, – та є ще в мене менший від тебе, Іван, бери і его на це діло” [5, с.179–180]. Образи таких справжніх українських патріотів вивів у новелі “Марія”: “У місті зійшлося їх сила, паничі і прості хлопці. Хоругви й прапори шелестіли над ними і гримів спів про Україну”. Пісня випростувала душу Марії, сини якої полягли за Україну. “Блискотять ріки по всій нашій землі і падають з громом у море, а нарід зривається на ноги. Напереді її сини, і вона з ними йде на тую Україну, бо вона тая Україна ... хоче, щоби були всі вкупі” [5, с.168, 172], – образно виражає новеліст прогностичну ідею єдності українського народу.

Потужна енергія народу проявляється в боротьбі за своє національне й соціальне визволення і навіть принесено великі людські жертви в ім'я майбутнього України, як змальовано в новелі “Дід Гриць”: “Я як кілька день тому почув у собі нову силу, то, відий, все сонце, яке я двигав на собі три покоління, воскресло в мені... Тепер я богач, ще погодою цілу Україну. ... Наші діти покінчили школи, пристали до нас. Сунемо за дітьми тисячами, моцні та розумні”, “діти наші множилися, всі одного духа, та війна багато їх поклала в сиру землю, а всі, що лишилися, яких ми відгодували і що їх Франко навчив, зробили одну коменду українську, а коменда, каже, має бути Україна. – Внуки пішли, а я ще і внуку відпровадив, аби в шпиталях ходила за хорими. Ані одно не вернуло. ... Лишаю букату поля..., аби, як будуть згортати кістки наших стрільців у купи, – то аби і за мене хто там згорнув кілька лопат. Але високі, бо ж на тих костях зацвіте наша земля” [5, с.188, 189, 190], – оцінював письменник жертвовність народу з позиції майбутнього розквіту України.

Стефаникові словообрази виражають внутрішні сили народу, спрямовані в майбутнє України через любов до неї, як Т.Шевченко, І.Франко та справжні українолюбці, котрі показували приклад прояву моральних чеснот, сили духу, самоочищення й самотворення для всіх, хто хоче по правді жити і “йти по сонцеві”, спрямовувати свою діяльність на розбудову незалежної України в колі європейських народів, як прогнозував В.Стефанік у привітанні з нагоди відкриття пам'ятника І.Котляревському в Полтаві (1903 р.), відзначивши, що “перший талановитий поет ... “промовив рідним словом і на українським ґрунті сполучив європейські поступові ідеї з національними українськими традиціями” [5, с.291]. В.Стефанік концентрував увагу на дітях як уособлення майбутнього народу, закликав виховувати ту “надію нашу” і передусім вірити: “Віriamo всі і ніхто не годен нас побороти, ні знищити. Такої нам віри треба...” для формування “нового світу” у майбутній Україні. Він поставив також питання про розвиток “літературної української мови, без якої нема ні літератури, ні науки, ні публіцистики”, – без яких не уявляв “оборони селянського світу”, “визволення українського народу”, його “будучності” і “людського поступу” [5, с.296, 279].

Отже, головним кодом для розуміння Стефаникових прогностичних ідей є “людська душа” і майбутнє людини, що залежить від її здатності усвідомлювати себе відповідальною за свою долю, відчувати “безневинну провину” і “гріх” і самоочищуватися через “душевну роботу” та “будувати себе”. Крізь призму людини вирисовувались орієнтири змін у природі, суспільстві, Україні, усьому світі, загалом усього того, що

мало складати зміст переходу від “мук” минулого й теперішнього існування до “радісті буття” у майбутньому.

1. Іванишин В. Син землі / Володимир Іванишин // Василь Стефаник – художник слова. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – С. 210–226.
2. Піхманець Р. В. Іван Франко і Василь Стефаник на тлі доби / Роман Піхманець ; НАН України, Львів. від-ня Ін-ту л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Франкознавча серія. Вип. 13 ; [наук. ред. М. З. Легкий]. – Львів, 2009. – 262 с.
3. Сенік Л. Василь Стефаник – перспектива української духовності: проблема закодованого прогнозу / Любомир Сенік // Вісник Прикарпат. ун-ту. Філологія. – 2012. – Вип. 34–35. – С. 32–35.
4. Співець знедоленого селянства. Відзначення сторіччя з дня народження Василя Стефаника. – К. : Дніпро, 1974. – 198 с.
5. Стефаник В. С. Вибране / Василь Стефаник ; [упорядкув., підготов. текстів, прим. і слов. В. М. Лесина, Ф. П. Погребенника]. – Ужгород : Карпати, 1979. – 392 с.
6. Стефаник В. Повне зібрання творів : у 3 т. Т. 3 : Листи / Василь Стефаник. – К. : Вид-во Акад. наук Української РСР, 1954. – 327 с.
7. Стефаник В. Камінний хрест: [для старш. шк. віку] / Василь Стефаник ; [упорядкув. текстів, передм. І. М. Андрусяка]. – К. : Школа, 2007. – 272 с.
8. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Т. 35 : Літературно-критичні праці / Іван Франко. – К. : Наук. думка, 1982. – 511 с.
9. Цепенда І. Є. Українсько-польські відносини 40–50 років ХХ століття : етнополітичний аналіз / Ігор Цепенда. – К. : ІПЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2009. – 387 с.
10. Юнг К. Г. Психологія і література / Карл Густав Юнг // Психологія і искусство / К. Юнг, Э. Нойман ; пер. с англ. – М.: REFL-book ; К. : Ваклер, 1996. – С. 30–54.

In the article the author on the basis of the analysis of Vasyl Stefanyk's works reveals the direction of his views, his literary and public activity into the future; highlights the main prognostic ideas he voiced; focuses the attention on their Ukraine-centric character.

Keywords: human soul, future, nation, prognostic idea, “zest for life”, Ukraine.

УДК 141.1:62

ББК 87.3

Уляна Винник

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ Х.ОРТЕГОЮ-І-ГАССЕТОМ ВЗАЄМОВПЛИВУ ТЕХНІКИ Й ФОРМУВАННЯ “МАСОВОЇ ЛЮДИНИ”

У статті на основі аналізу праць Х.Ортеги-і-Гассета висвітлено його підхід до розкриття ролі техніки в суспільстві та її впливу на формування “масової людини” у контексті розгляду цієї проблеми в історії філософії. Відзначено також особливості тлумачення іспанським філософом поняття “техніки” і головних рис “масової людини”.

Ключові слова: людина, екзистенція, духовність, масова людина, масова свідомість, техніка.

На початку ХХІ століття з розвитком сучасної техніки, новітніх технологій перед людиною відкривається безліч можливостей організації її праці та дозвілля, з’являється широке розмаїття шляхів самоорганізації й самореалізації індивіда, що, звичайно, є явищем позитивним. Однак, як і в кожного феномену, у техніки й технологій є, щонайменше, два боки, один з яких проявляється у формуванні “масової” свідомості людини, спрощеності, однобокості її мислення, нівеляції моральних цінностей тощо. Проблему “масової людини” розглядали багато філософів, та, на нашу думку, найбільш ґрунтовно її розробив екзистенціаліст Х.Ортега-і-Гассет.

Філософські ідеї Х.Ортеги-і-Гассета щодо людини чи техніки досліджували: Н.Аверкіна, яка зосередила свою увагу на людині як “радикальній реальності”, А.Васильєва, М.Колесник, О.Матвейчева, які аналізували аспект техніцизму. Також ряд авторів дотично розглядали людину крізь призму культурологічних поглядів, серед них: